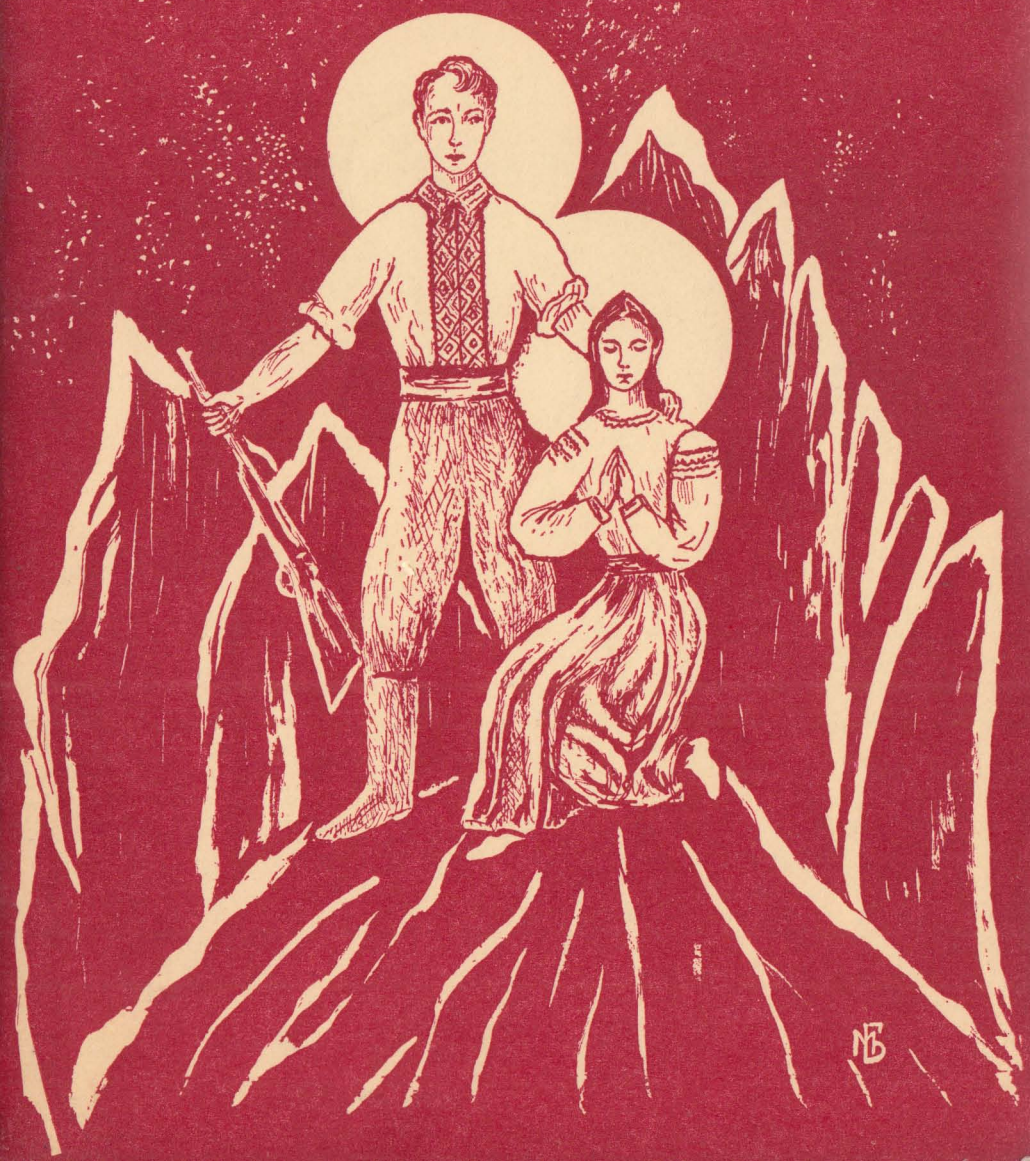

МАРІЯН КУРОЧКА

МІЦНІШІ СКЕЛІ

Нью Йорк, серпень 1968

ДОРОГІ ЗЕМЛЯКИ!

Вельмишановні Пані й Панове!

Пересилаю Вам книжечку „Міцніші скелі” — опис правдивої події, героїчного чину до самопосвяти відданого сина теребовельської землі Михайла Црусакі і його дружини Степанії — зі Слобідки Струсівської.

З певних причин опис тої, заслуговуючої на тривалу згадку події не увійшов до Збірника „Теребовельська Земля”, що його друк ми вже розпочали. Я видав ту книжечку *власним коштом, а дохід з розпродажі признає на покриття коштів друку згаданого Збірника.*

Вірю, що Ви радо її приймете, пересилаючи одного долара на мою адресу як фінансового секретаря Головного Комітету Теребовлян.

Замовляйте і поширюйте між своїми рідними та знайомими ту гідну уваги книжечку.

Дякуючи Вам вже наперед за Вашу прихильність,

остаю з дружнім привітом і пошаною

Маріян Курочка

Адреса:
Marian Kurochka
35 — 11 — 33rd Street
Long Island City, 11106

МИЦНИШИ СРЕЈИ

*Права передруку спогаду, пісні та нот
застережено.*

Printed by M. Sindikeli

G. A. Press, — 114 St Mark's Place, New York, N. Y. 10009.

МАРІЯН КУРОЧКА

МІЦНІШІ СКЕЛІ

diasporiana.org.ua

Видано коштами автора

Ю ЙОРК

1968

Маріян Курозка

Минуло вже понад двадцять років, як я склав приречення, що, коли Господь залишить мене при житті, то опишу те пекло, що його пережила наша Слобідка Струсівська в днях 10-12 квітня 1941-го року. І ось прийшов час, коли виконую свою обіцянку. Хоч за довгі роки зблідли й відпали несуттєві дрібниці, зате опукліше виступило головне: події, настрої й люди. І, згадуючи те все, віднаходжу в душі своїй два цілком протилежні почування: перше з них — це жаль і біль за пролиту кров, за передчасну смерть молодих людей, а друге — це радість і гордість. Кожного разу приходиться мені на думку, що коли серед зовсім простого малописьменного селянства могли виховатися такі волеві й безстрашні характери, то українська самостійницька ідея має здорове й міцне коріння.

**СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛО І СТЕПАНІЯ
З МАТІСВИХ ПРУСАКИ**

Не шукайте цих імен по енциклопедіях та підручниках історії — не знайдете там нічого. Подружжя Прусаки були дуже скромними людьми, а Україна на кривавому шляху своєї історії складає щодня, щогодини стільки жертв, що їх годі всіх порахувати і задокументувати. Тисячі і тисячі героїв уже віддали життя за національну справу. Відійшли непомітно з цього світу і ніколи вже не згадають їх свої земляки. Хіба лишень згадають про них під спільною назвою Безіменного Героя. Але наш братерський обов'язок наказує нам не забувати нікого, хто поклав життя на жертівник Батьківщини! Вони для нас зробили все, що могли. То ж віддамо й ми їм глибоку пошану.

Як односельчанин і свідок трагедії, що його обставини заставили перебувати в той час у рідному селі, хочу записати для нової історії імена світлої пам'яті Михайла і Степанії Прусаків. Тим більше, що безбожний ворог постарався зробити все, щоб затерти в народі найменший спогад про це зразкове подружжя: осквернив та зруйнував їхню могилу і викинув кості — чисто як зробив колись із кістьми св. п. гетьмана Мазепи і як зробив інший ворог з кістьми св. п. гетьмана Хмельницького. Надіюся, що цей спогад стане однією з маленьких цеглинок у величному пам'ятнику Безіменного Українського Героя взагалі, а в пам'ятнику дорогих моїх, незабутніх односельчан сл. п. Михайла і Степанії Прусаків — зокрема.

**
*

Батько Михайла Прусак — Матвій Прусак, за фахом муляр, належав до найсвідоміших господа-

Михайло й Степанія Прусак — в дні вінзання

рив і був бібліотекарем читальні „Просвіти” у Слобідці Струсівській. Сам любив читати і прищепив любов до книжки своєму синові Михайлові. А Михайло, маючи в крові прикмети відваги, захоплювався повістями з козацькою тематикою. З раннього дитинства виявляв сміливість та рішучість вдачі, і тому, як і вся свідома молодь, скоро знайшов дорогу до лав ОУН. З того, що пізніше він вибився на становища можна догадатися, що він виявляв себе відповідальним членом в організації, хоча до самого свого весілля сл. п. Михайло Прусак нічим аж надто особливим не відзначався, і польська влада та поліція ледви чи про нього щось знали.

І справді, нічого надзвичайного зовні цей юнак не мав. З фаху столяр, міцний та м'язистий (наслідок щоденної праці при столярському вартаті), руський, середнього росту, худорлявий з обличчя, — словом, звичайний собі парубок. Хіба що мав одну позитивну прикмету — дивився відверто й прямо в обличчя співрозмовника, а спостережлива людина напевно зауважила б і розсудливість, сполучену з уродженою здібністю швидкої орієнтації. Я особисто знав Михайла Прусака ще й як першого учня на курсі рахівників при кооперативі „Будучність”, що його я провадив.

Повторюю, до самого весілля Михайло Прусак прожив так, що не звертав не себе прилюдної уваги.

Аж ось прийшов день весілля. Гарного весняного дня 1937-го року в Слобідці Струсівській зчинився великий рух. Люди повиходили з хат і з цікавістю дивилися на незвичну подію. А Михайло Прусак із своєю молодогою — Степанією в гурті друзок і дружбів, усі повбирані в національну ношу, церемоніально рушили до будинку читальні. В читальні вже зібралися гості та музики. Любо було

поглянути на це свято: дівчата в стяжках та квітках, у вишиваних сорочках та барвистих спідницях або запасках, а парубки по-козацькому в жупанах, широких шараварах, у високих шапках і з шаблями при боці. Неначе квітник, неначе хто відкрив живу сторінку з історичного роману.

Вишикувавшись по-четверо, весільний похід рушив через село до Острівця, де в церкві св. Дмитра мав відбутися шлюб. Музика підносила настрій і примушувала тримати крок.

Але, як і слід сподіватися, поляки обурились і затривожились. Десь ні звідти з'явилася поліція і затримала похід, наказуючи не йти лавами, повідчіплювати шаблі і т. д., бо, мовляв, це не весілля, а маніфестація. Почалися суперечки. Учасники весілля доказували, що шаблі не справжні, а театральні — „страхи на ляхи!” — і домагалися представити параграф закону, який забороняв би весільним гостям ходити чвірками і вбиратися в національні строї. А поліція далі твердила, що це демонстрація проти влади й провокація. В дійсності, мала слухність, але відповідного параграфу закону таки не мала, і по довгих торгах та обміну усякого роду „компліментами”, мусіла піддатися. Але з того моменту Михайло Прусак та ще інші впали поліції в око.

Шлюб відбувся урочисто. Отець Осип Побережний був дуже розчулений і побажав молодим справляти десятиліття подружжя в вільній Україні, по чому весільний похід у тому самому порядку під звуки маршових мелодій музики повернувся до Слобідки Струсівської. Весільне прийняття без алкоголю відбулося в домі читальні.

Та по весіллі Михайло Прусак, як уже раз запідозрений, ніколи не мав спокою. Посипались на

нього виклики, ревізії (навіть ревізії в хаті тестів), виникла небезпека арешту і т. д. Михайло завжди викручувався, спритно ховався, вміло водив поліцію за носа і ніколи не падав духом. Зате його швагер, молодший брат Степанії, виведений з рівноваги, скінчив дуже сумною смертю. Та про це треба писати окремо. Тут обмежимося лишень до самої згадки, що в травні 1939 року Михайло, можна сказати, проскочив поміж пальцями в поліції, яка влаштувала на нього облаву, втік і переховувався, аж поки не прийшли нові загарбники, ще гірші від попередніх.

Річ ясна, що життя при більшовиках було під постійною загрозою, тим більше, що в селі були донощики, які пішли відразу на службу до москалів і за ворожу ласку видавали своїх рідних братів. Першим до таких юд належав хоч би і голова сільради — Іван Кобялка, популярно званий „Бумою” через те, що в розмові за кожним словом уживав: „Бум” . . . Другою була голова колгоспу, колишня жидівська наймичка, що по наймах „заробила” собі двос дітей без шлюбу. Було ще кілька подібних. Голота, яких навіть найближча родина соромилася. Але при більшовиках вони стали важливими особами і погубили багато найкращих людей.

Отже, Михайло тримався на острозі. Все його обійстя знаходилося в дуже зручному місці, бо було недалеко перехрестя головних доріг і трохи не навпроти сільради. Позаду подвір'я стіною стояла скеля, і до неї припирала хата, стайня і столярський варстат. У скелі ж була пивниця. Зробив її ще покійний батько Михайла, виривши під горою глибоку яму і виклавши її камінням. Вхід до неї був глибокий і ламаний, вкритий зверху великими кам'яними плитами, а вже Михайло добудував до пивни-

ці комору, в якій влаштував свій варстат і стайню для корови. Стайня закрила вхід до пивниці, бо приперлася до того місця в скелі, де був вхід, а час минув і затер сліди існування цього підземного сховку. Та пізніше Михайло Прусак, мабуть, сподіваючись, що пивниця може стати йому в пригоді, вирив зі стайні новий вхід і замаскував його кам'яною плитою. Вхід знаходився недалеко ясел, і коли камінь засунути, притрусити зверху соломною, а потім ще й прив'язати на тому місці корову, — то справді важко було догадатися, що тут знаходиться криївка.

Якраз напередодні трагедії, коли ніхто нічого не знав і не передчував, до мене зайшов Михайло, щоб обговорити деякі організаційні справи. Ми не скінчили розмови, як прийшов Рибалка. Це був українець з Придніпрянщини, прикріплений яко політрук до Слобідки Струсівської. Гарний собою і дуже рухливий, він до нині залишився для мене загадковою людиною: чи був справді тим, чим був, а чи чимсь іншим? ..

При появі нового гостя Михайло сказав ще кілька слів і вийшов, а Рибалка причепився до мене з питаннями: чого до мене приходив Михайло, про що ми з ним говорили і чи часто зустрічаємося? Я сказав, що ми не зустрічаємося майже ніколи, а тепер Михайло приходив у справі ліжка, яке я в нього замовив.

Рибалка дивився на мене пильно і недовірливо та перепитував, чи кажу я правду? Врешті погрозив мені пальцем і сказав:

— То вважай! ..

Не знаю й досі, чи він свідомо затаїв перед НКВД, що бачив у мене Михайла, чи не мав часу зробити доносу?

А другого дня, 10-го квітня 1941-го року, в четвер до сільради приїхала з району підвода. Вона

спинилася під сільрадою, а з неї вискочив начальник районного НКВД Лобанов, Рибалка та ще гурт енкаведистів. Їхня поява, звичайно, викликала переполох у селі, а вістка летіла з хати в хату, неначе зловісний птах.

Енкаведисти замкнулися з Іваном Кобялкою на якусь таємну нараду в окремій кімнаті, а по нараді вийшли і попростували до хати Михайла Прусака. Михайло, який бачив з вікна все, що робилося, відразу зорієнтувався, що йому нема що чекати довше, і вскочив у криївку. А Стефанія притрусилася вхід соломою і прив'язала біля ясел корову. Таким чином, коли енкаведисти прийшли до варстату, то застали там лишень сусідського хлопця. На питання енкаведистів хлопець відповів, що Михайло кудись вийшов, але куди вийшов, не сказав.

Енкаведисти повернулися до сільради з нічим.

Кобялка, вислухавши енкаведистів, самовдоволено засміявся:

Ви ходили і його не знайшли, — сказав, — а я піду, знайду і приведу до сільради.

Раніше цей осібняк крутився біля ОУН (членом все ж таки не був), жив близько з Михайлом, навіть помагав йому ховатися від польської поліції, і знав про криївку. Змінив він і показав своє справжнє обличчя вже при більшовиках і, запродавши сумління, удостоївся стати головою сільради.

Дуже певний себе, Кобялка пішов до Прусакової хати, ввійшов до стайні, відвалив плиту і гукнув до отвору в криївку:

— Вилазь, Прусаку, переді мною не скрисся!

Видно, що Михайло промовив зі свого сховку щось до совісті Кобялки, до давнішої дружби, бо Кобялка відповів:

— Я тепер тобі ніякий друг, а службовець радянської влади!

— Ти став зрадником, Кобялко! — крикнув Михайло з ями. — А знаєш, що зрадника чекає?..

Спитався і zarazом сам дав відповідь: з ями бахнув постріл, і Кобялка, ранений у руку, швидко від кулі вилетів із стайні.

— Він є тут!.. — репетує. — Він мене ранив у руку!..

Притискаючи рану другою рукою, Кобялка, мов божевільний, погнав до сільради.

Степанія, що бачила все і чула, вбігала до стайні і з докором крикнула до чоловіка:

— Міську, що ти наробив?! Кобялка побіг по енкаведистів! Тепер ти звідси не втечеш! Ми пропали обоє!..

Це була достойна дружина! Не уявляла собі життя окремо від чоловіка і тому, хоч ніби сама докоряла, але і сама вскочила в криївку:

— Будемо разом боронитися і разом гинути! — сказала, бо була вірною дружиною і стала по боці чоловіка.

А тим часом ранений Кобялко приводить до криївки гостей з району. Певний себе, перший підступає до отвору Рибалка і пропонує Прусакові піддатися:

— Ти вже й так у наших руках, — каже він.

Але з ями летить серія, і Рибалка та ще один енкаведист падають трупамі.

Лобанов з поплечниками розскакуються якнайдалі від ями, лаються і кленуть. Вони люті й розгублені, бо такого енергійного опору не сподівалися. Вони знають також, що населення їх ненавидить, що за вікнами і вуглами будов скриваються сотні цікавих слобідчан, які, стримуючи віддих, слідкують за подіями на Прусаковому подвір'ї. Авторитет Лобанова і його поплечників, „героїчних”,

„славних”, „могутніх” служак НКВД стає великим щиком. І напевне для того, щоб якимось оправдати свою безпомічність супроти завязаного подружжя Прусаків, Лобанов роздуває справу. Під претекстом, ніби в Слобідці Струсівській скривається більша скількість збройних сил ОУН, він звертається по допомогу до війська, що стояло на летовищі недалеко Слобідки.

На наказ НКВД військо обступає Слобідку Струсівську і нікого не впускає, ані нікого не випускає за село. Слобідка Струсівська лежить в долині, і тому тримати її в облозі легко: досить лишень поставити довкола неї стежі, що військо й зробило. Рівночасно в селі почалися ревізії та арешти (прізвищ потерпілих не подаю, оскільки не знаю їхньої теперішньої долі). Це викликає помітнішу реакцію, і над Слобідкою нависає тривога й страх, а одночасно накипає ще гостріша ненависть до московських зайдів.

Однак без огляду на ті всі заходи, головна особа, по яку приїхав Лобанов із своїми посіпаками, жива й здорова, сидить у криївці і не дає себе взяти ані голіруч, ані силою. Енкаведисти вдаються до підступу: вони наказують рідній сестрі Степанії — Євгенії піти до криївки і намовити Прусаків піддатися. Мовляв, тоді їм все буде прощене. Рад-не-рад, Євгенія йде до входу в пивницю і ще здалеку кричить:

— Міську, не стріляй, це я йду!..

— Підходи, не бійся, — відповідає він із криївки.

Залізною зауважила Євгенія підступ: енкаведист, який ішов позаду неї, відкрутив запальник від гранати і, перше, ніж жінка встигла щось сказати, вкинув гранату до криївки. Крик переляканої Євгенії

не набагато попередив вибух! Вогонь, дим і сморід пороху, здавалося, припечатали кінць драми.

Радий успіхом, енкаведист підійшов до ями, щоб побачити наслідки своєї пекельної роботи, але в ту саму мить постріл з криївки відбирає його життя і назавжди заспокоює його цікавість... Михайло лишився живим і був готовий далі зводити поражунки з ворогами.

Наближався вечір. Природа, наче солідарна із слобідчанами: гарний весняний день посмутнів, посірів, а небо вкрилося хмарами, з яких посипався на пригноблене село змішаний з дощем сніг. Цей сніг і дощ якимось іще більше підкреслювали завислу над Слобідкою тривогу і давалися взнаки як слобідчанам, так і московським зайдам. І справді, слобідчани боялися НКВД, але й енкаведисти здригалися від думки, що на оборону села могла прийти бійка ОУН. Тому Лобанов наказав посилити варту як довкола села, так і біля криївки.

Так пройшов перший день боротьби одного справжнього мужа проти цілої тічні московських людоловів. На село впала ніч, яка не принесла нікому ні сну, ні відпочинку, лишень тривожні питання: що буде далі?.. Чим це скінчиться?.. І, ніби відповідаючи на ці питання, ранок підірвав людей на ноги вибухами гранат і рясними пострілами. По селі почали бігати міліціонери, зганяючи чоловіків до сільради. Спочатку ніхто не знав, що сталося, ані не догадувався, для чого зганяли чоловіків, але згодом все вияснилося. Отже, на світанку яких 15 озброєних гранатами енкаведистів з величезною обережністю та з усякими хитрощами почали підповзати до криївки. Твердолобі московські боягузи не розуміли, з ким почали боротьбу, і сл. п. Михайло Прусак мав нагоду дати їм ще раз добру науку.

Не енкаведисти заскочили Михайла, а навпаки, хоч як це дивно звучить, самі кількістю півтори десятка осіб упали в засідку однієї людини! Бо Михайло Прусак якимсь чудом-дивом, не зважаючи на сторожу, зумів вилізти з криївки і сам засів за рогом стайні та чатував на своїх ворогів! Підпустив їх зовсім близько, а тоді кинув одну за одною дві гранати і, пославши ще дві диявольські душі до пекла, скочив назад у свій сховок.

Це викликало скажену лють серед енкаведистів і стало причиною примусової мобілізації чоловіків, яких зганяли до сільради. Коли ж Лобанов наказав притягнути пожежну помпу і, залучивши її до криниці, обливати водою сусідні з Прусаками забудовання, його наміри стали зрозумілі: він хотів спалити живцем або подушити димом уперте подружжя. По селі рознеслася нова хвиля жаху. Жінки, тлумлячи в грудях ридання, заламували руки, плакали діти, а навіть у дідів від вістки, що Прусаків будуть палити, — блідли обличчя і тремтіли руки.

І справді по трьох годинах роботи пожежної помпи, коли вже довколишні стріхи були мокрі, енкаведисти підпалили обійстя Прусаків. Бандити чинили по-бандитськи.

Неможливо описати людських переживань під час цієї пожежі! Охоплений вогнем, двір Прусаків не одному нагадував пекло, довкола якого гасали чорти в енкаведівських одностроях. А слобідчани напереміну молилися, плакали і затискали кулаки. Важко описати розпач і жах, що панували в домах кривих подружжя Прусаків. Це зовсім легко собі уявити! Адже горів дорібок десятків важких трудових років, а дим з того дорібку мав повільно задушити два молоді життя!..

Коло полудня вогонь, знищивши все, що могло горіти, почав гаснути. Разом з тим неначе зтихло й село, переваливши за найвищий шпиль жахливої драми. Господарство згоріло, подружжя Прусаків, перебувши найважчу муку, вже розпрощалося з життям. Скінчилося...

Осмілені енкаведисти отарою посунули на пожарище — роздивлятися, звідки братися за витягання трупів. Але їх, як і всю Слобідку Струсівську, вразила неймовірна несподіванка. З-під згарища, де вже, здавалося, не могло бути ніякого життя, раптом гримнула серія скорострілу й звалила з ніг ще одного більшовика. Отже, Михайло був ще живим! І не лишень живим, а й спроможний до дальшої боротьби!

Перелякані й оскаженілі енкаведисти порозбігалися від криївки й поховалися у безпечній віддалі і вже з-за прикриття почали жбурляти на пожарище гранати. Одну, другу, десятую-може з тридцять. Гранати з вибухами підкидають угору стовпи жевріючого або й чорного вже вугілля, підіймають у повітря хмари попелу, валять вцілілі ще від пожежі мури, але на кожну гранату криївка відповідає серією автомату. Ці вибухи і ця тріскотня скорострілу підривають угору нервовий барометр настроїв слобідчан. Люди радіють і просять Бога — послати якнайбільше сили своєму героїчному односельчанинові.

Гра з гранатами не приносить ніяких вислідів для енкаведистів, лишень лютить їх. Вони безсилі супроти скелі, що притулила і заховала людей, ще сильніших від неї самої. Сильніших тому, що мали в собі живого духа любови до Батьківщини й Божої правди, якої не мала скеля, ні, тим менше, ті московські зайти-людолови, що скакали, мов скажені, довкола попелища.

Врешті Лобанов додумався розібрати румовища спаленої забудівлі, щоби мати легший доступ до криївки. Для цієї роботи енкаведисти запрягли слобідчан, знаючи, що Михайло своїх людей стріляти не буде.

І справді, хоча Михайло бачив, що його односельчани виконують роботу йому на шкоду, — не стріляв. Енкаведисти ж знову покликали сестру Степанії — Євгенію і змусили її вдруге піти до криївки та намовляти обложених, щоби вони піддалися. Мовляв, коли подружжя Прусаків піддасться, то їм буде все прощене.

Злізти до входу в криївку Євгенії помагало двоє чоловіків. Один з них називався Антон Нановський і був поляком. І тоді, коли Євгенія вже була внизу, енкаведисти підступом штовхнули за нею й Нановського. Знали, що Михайло Прусак і Нановський — національні вороги, і мати такого свідка при розмові між родичами було москалям дуже на руку.

А Нановський, несподівано впавши в яму, спочатку дуже перелякався, бо ж міг сподіватися для себе смерти з рук Михайла. Але Михайло його заспокоїв:

— Будь спокійний, сусіде! Я невинних своїх людей не стріляю.

І почав випитувати про наслідки боротьби і вбитих, яких з криївки не міг ні бачити, ані, тим більше, поразувати. Коли ж Нановський оповів, скільки вбитих і ранених втратили большевики у цій боротьбі, Михайло сказав:

— Шкода, що так мало!

Не жалував він, що вступив у безвиглядну для себе боротьбу — жалував лише, що не може знищити більше ворогів своєї Вітчизни.

Сестри ж тим часом з риданням обіймалися, знаючи, що бачаться живими востаннє. Євгенія,

хоча не могла нічого зробити, рада була б зробити для Степанії все, і питала, чи не треба чого? Степанія відповіла, що не бажає нічого, хіба води, бо мала спрагу, та ще сестриноного кожушка на плечі, бо в криївці було холодно, а вона зіскочила туди без теплого одягу. Ридаючи, Євгенія зняла зі себе кожушок й одягнула сестру.

Про розмову в криївці знаємо тільки дещо зі слів Нановського, який потім переказував подробиці своєї приневільної візити до подружжя смертників. Нановський оповідав пізніше слобідчанам те саме. Михайло Прусак тримався надзвичайно міцно й говорив до Нановського:

— Скажи тим зайдам-більшовикам, що я їм живим у руки не дамся. Лишень шкода мені, що так дешево продам своє життя і не буду мати можливості боротися далі за свою Батьківщину і свою державу.

Просив ще передати останній привіт односельчанам і українській громаді зі закликом, щоби вони не сходили з дороги боротьби з відвічним ворогом комуністичною Москвою.

Довго точилася розмова в криївці: енкаведисти вже почали побоюватися, що Прусак не випустить Нановського живим. Тому підіслали Нановську з дітьми. Мені й досі не сходить з-перед очей ця сцена, а в вухах наче й по сьогодні лящить лемент і плач, що їх виводили на всі голоси жінка й діти Нановського. Видно, пройняли вони й Михайлове серце, бо він звернувся до Антона з такими словами:

— Ну, працюй, сусіде, і вилазь, бо там твоя жінка з дітьми чекає на тебе.

Підсадив Нановського і поміг йому вибратися з криївки. По короткому драматичному про-

щанні зробив те саме з жінчиною сестрою і залишився на місці разом зі своєю вірною дружиною змагатися аж до смерти.

А Євгенію й Нановського, ледве вони показали з-під землі на світ Божий, ухопили енкаведисти і потягнули на допити. Та, видно, з тих допитів Лобанов не був задоволений, бо вирішив застосувати до безстрашного подружжя важчу зброю: він послав до Теробовлі й викликав звідти танк.

Грізно стрясаючи землю, у Слобідку Струсівську вповз танк. Село знову завмерло в тривозі: що то з того буде? . .

А танк грюкав, дзвонив, гудів і, підскакуючи на горбках, так трусив землею, що аж шиби у вікнах дренчали. Їхав, їхав, і став. До нього підбіг Лобанов зі своїми помічниками, поговорили з залогою, і танк рушив у напрямі до згарища. Поволі, неповоротно, часто зупиняючись, неначе для надуми: потрахкотить, постогне і стане. Поволі, посується трохи, знову потрахкотить, постогне і знову стане. А село зі стразу обливається холодним потом, чекаючи, що з того буде?

Тим часом не вийшло нічого. Танк виявився абсолютно непридатною зброєю для такої мети. В'їхавши на саму криївку, був позбавлений змоги стріляти собі під колеса (ланцюги), а здалеку не міг узяти прицілу. Бо взагалі танки не є придатні стріляти зі своїх гармат у землю, як треба було в даному випадку. І скінчилося тим, що танкісти зробили те саме, що вже робив Лобанов зі своєю зграсю горлорізів: кинули кілька ручних гранат, повлізали назад до своєї машини і від'їхали.

Так безуспішно скінчився для енкаведистів і другий день облоги. Це вже була п'ятниця. На зміну дневі прийшов вечір, а там і ніч. Друга без-

сонна ніч для слобідчан! Ніхто не спав, бо кожен розумів, що Михайло Прусак вступив у занадто нерівну боротьбу, і, хоч би як вона дорого більшовикам обійшлася, — мусів упасти переможеним. Це було лишень питанням часу і способу: коли і як?

Боязко і сумно перегавкувалися собаки, перешіптувалися у замкнених хатах люди, а тривога гулилася холодним обличчям до темних шиб і просилася, щоб їй відчинили двері...

**

*

У суботу раненько все село схопилося на ноги від великої стрілянини. Нічого не розуміючи, люди вишитували один одного, що сталося? А сталося таке, що, коли би не зависла над селом трагедія, слобідчани добре б посміялися.

Отже, виявилось, що Лобанов вирішив покінчити з подружжям Прусаків за допомогою гармати. Гармату можна було дістати у військових частинах у Тереховлі. Залишалось лишень вирішити, чим ту гармату привезти до Слобідки Струсівської. Лобанов, знаточи московські порядки, великої надії на більшовіцьку техніку не покладав і вирішив, що найпевніше буде привезти гармату кіньми. З цією метою він викликав одного чоловіка на ім'я Ємілій Чайковський і наказав йому чимдуж бігти до колгоспу по коні. Виконуючи наказ, Чайковський побіг, але варту, зауваживши його, подумала, що то тікає Михайло Прусак, і відкрила по ньому стрілянину. Переляканий пострілами, Чайковський ще дужче „натиснув на педалі”, так що його лишень з трудом дігнали вартіві верхи на конях. Поки сарака отямився, поки оповів, куди він біг і хто його послав, поки перевірили, чи то правда, минуло багато часу і наробилося багато гармидеру.

Біля полудня три пари коней притягли з Теробовді гармату, і тоді щойно почався останній акт цієї героїчної трагедії. А слобідчани, хоч уже протягом цих днів не раз оплакували смерть подружжя Прусаків, на вид привезеної гармати потерпли з жаху. Вигляд залізної потвори спинив усі серця, замкнув усі уста, осліпив очі. Було воно надто моторошне, надто неймовірне, щоби його брати за правду. До сьогодні живе ще на еміграції десять свідків цієї жакливої події.

Але, на жаль, це не був ні сон, ні привид, ні маячення. Це була правда! З наказу тієї влади, що репетує на весь світ про мир, про справедливість, про оборону покривджених, тепер розстрілювали скромне селянське подружжя лишень за те, що воно любило свою Батьківщину і бажало добра для неї. Розстрілювали. І як? Розстрілювали на очах всього стероризованого села з *гармати!* Проти двох людей — гармата!..

Завмираючи з жаху, слобідчани дивилися привороженими очима на приготування і в душах молилися до Бога, благаючи чуда. Та, видно, Богові вгодно було показати не чудо спасення, а силу духа й витривалости, якими були наділені Михайло і Степанія. Аж гармату треба було виставити проти цих двох людей! Справді, Михайло Прусак змусив своїх ворогів ужити супроти нього не абиякої зброї! Від такої зброї не один і гетьман бажав би померти! І Михайло виріс перед очима свого рідного села у велетня!..

Линиво й неохочо обертаючись у руках obsługi, гармата поволі скерувала своє смертоносне жерло у бік криївки. Важка, байдужа, неблагана...

О, світе людський, світе!.. Ти стільки говориш про християнізм і гуманність! Ти такий жалісли-

вий, що, коли Москва вислала в піднебесні простори собачку Лайку, — ти засипав протестами Кремль. Чому ж ти не віриш, чому не протестуєш, коли москалі мордують тисячі й тисячі людей?! І чи ти підніс би голос протесту, коли б побачив, що діялося тієї суботи в Слобідці Струсівській?! . Ні, ти просто не повірив би, бо ж у двадцятому столітті таких злочинів ні в якій цивілізованій країні влада не чинить!

Затаївши віддих, Слобідка Струсівська чекала і тремтіла з жалю та болю. Бо не лишень подружжя Прусаки вмирили в цю хвилину — разом з ними вмирало, здавалося, ціле село . . .

І ось гармата шарпнулася цілим своїм залізним тілом і разом ригнула вогнем і димом, а громовий голос побіг, покотився далеко околицями, даючи знати усій Подільщині, що гинуть її добрі, вірні діти! Гинуть, заховані під каменем, хоча самі духом сильніші за камінь і залізо! Сильніші, бо дух їхній був вигартуваний великою любов'ю, прекрасною й ніжною, як та Батьківщина, в ім'я якої вони вмірили! . . .

Ті, що були ближче до криївки, чули ще по першому вистрілі голос із-під землі, який співав самому собі похоронний марш:

„Ви жертвою в бою нерівнім лягли . . .”

Дальші слова заглушили нові удари гарматно-го реквіюму. Було їх дев'ять. Дев'ять важких громів, які ранили лоно землі й словіщали, що Україна втратила ще одного відважного сина та зразкову доньку, якою в останні три дні життя показала себе Степанія.

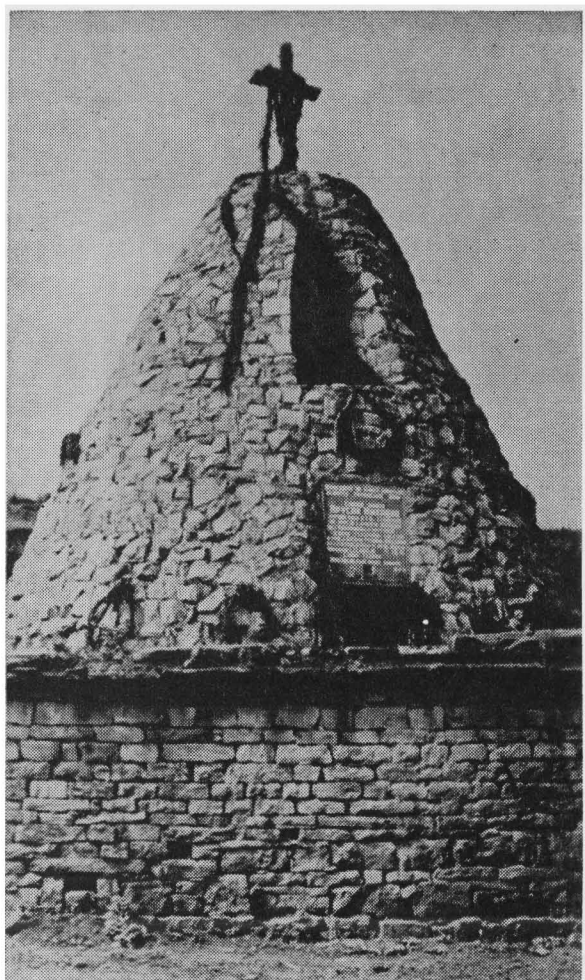
Трагедія скінчилася. Енкаведисти знову зігнали чоловіків до заваленої криївки, щоб видобути тіла поляглих. Самі вже не зважувалися підходити близько, бо ще не вірили в Михайлову смерть.

Але на цей раз небезпеки не було. По кількох годинах важкої та сумної праці люди врешті добралися до мертвих. Блаженної пам'яті Михайла смерть застала навстоячки, зі скорострілом в одній руці, з пістолем у другій. Навіть смерть не змусила його зігнутися і впасти. Так і лишився випростуваний, так його земля й здушила. Степанія, також із пістолем в руці, стояла навколішки позаду чоловіка. Видно, вмерла під час розмови із Всевишнім. Обоє виглядали, як живі.

Ледве видобуто тіла з криївки, енкаведисти, розганяючи людей, поклали мертвих на віз і зараз же погнали коней чимдуж у напрямі до Теробовлі. За годину виїхало зі Слобідки також усе НКВД та військо. Стало тихо. Так тихо, аж страшно. Село, як та людина по довгому, надривному плачі, журно зідхнуло. Полегшало принаймні настільки, що можна було у своїй родині вільніше пожуритись, поплакати й обмінятися словом...

**
*

Здавалося б, на тому кінець. Але ні. З приходом німців слобідчани почали розшуки тіл своїх героїв. На щастя, поміг у цій справі завідувач кладовища в Теробовлі. Йому було свого часу наказано викопати яму, більшу, ніж звичайну, і йти додому. Але цікавий завідувач не послухався і, засівши в затишному куточку, підглядав, кого це мають ховати. В одинадцятій годині вечора енкаведисти привезли на підводі два трупи, вкинули у свіжо викопану яму головами в протилежні сторони. Яму загребли і зрівняли так, щоб не було навіть сліду. Але завідувач кладовища, догадавшись, що покійники мусять бути якимись визначними особами, на вся-

*Могила св. п. Михайла й Степанії Прусак
в селі Слобідка Струсівська — коло Тербовлі
зруйнована більшовиками.*

кий випадок зазначив собі місце могили. І, як пізніше виявилось, це була могила Прусаків.

Люди зі Слобідки Струсівської постановили забрати своїх героїв назад додому і поховати окремо в тім місці, де раніше було подвір'я Прусаків. Для цієї справи організували комітет. Руїни подвір'я вирівняно і вичищено, зібрано і складено стоси каміння з погорілих будов, докуплено ще нових 100 стосів та ще цементу і всякого іншого потрібного матеріалу. Вичищену криївку перетворили в гробівець, а над нею поставили величний і гарний пам'ятник.

По скінченні цих приготувань в суботу, дня 10-го вересня 1911-го року, заповіджено перенесення тіл героїв, а на наступний день — похорон на новому місці.

Тіла відкопано і покладено у дві окремі труни. При цій сумній церемонії було присутніх три священники: о. декан Степан Мохнацький, о. І. Ованюк та о. Олег Височанський. Відправили панихиду, по якій сотня стрільців віддала почесну сальву, а тоді похоронний похід рушив через місто до Острівця. Білля Острівця провід похорону очолив о. Осип Побережний і скерував його до церкви, де тіла покійних перебули ніч аж до наступного дня.

У неділю біля одинадцятої години коло церкви зібралася маса народу. З довколишніх сіл повіту прибуло 22 священники (4 з них живе на еміграції) і 120 стрільців верхи на конях. Урочисту відправу праєив о. декан Степан Мохнацький. По відправі й проповіді похід скерувався до Слобідки Струсівської. Вишикувані по-четверо, люди йшли вужем, що розтягнувся на два кілометри. Попереду несли 44 вінки від усіх товариств, друзів по зброї та родини. Домовину везли на возі під почесною вартою кінних стрільців, і грало дві найкращих на Тере-

бовельщині орхестри: славно теребовельська під диригентурою дир. Івана Козака та дарахівська під батудою Мілька Барановського. Люди казали, що такого похорону Теребовельщина не пам'ятала, і слушно зауважували, що хіба колись гетьманів ховали з такою пишнотою.

У Слобідці Струсівській знову були відправи й панахиди, проповіді та промови. Все це розворушило слобідчан, нагадало пережиту трагедію і примушувало пережити її знову. Але тепер люди вільно проявляли свої почування та пошану до померлих і доказували це не лишень своєю масовою присутністю та численними вінками, а й щирими сльозами, які лилися навіть у тих, що ніколи раніше покійних не бачили.

Над гробівцем ще раз промовляли. Про заслуги покійного Михайла Прусака, що мав у підпіллі псевдонім „Сава”, говорив Грізний та багато визначних осіб.

Після промов труни спущено до гробівця, а гробівець запечатано. На надгробній плиті був такий напис:

„Дороговказ на шляху боротьби
за життя Української Нації.

Славної пам'яті
П Р У С А К М И Х А Й Л О

карний член ОУН, станичний,
на життя і смерть відданий
Ідеї Укр. націоналізму і Нації
згинув героїчною смертю
в бою з катом України — Москвою
враз із своєю подругою ідеї життя-
боротьби Степанією 10/9 1941.

Слава героям!

Пімсти смерть великих лицарів.

ОУН.”

Для пам'яті героїв зроблено все можливе.

Але не судилося тлінним останкам св. п. Прусаків довго лежати на місці спочинку, що його так дбайливо приготували рідня й друзі. Найпізніші втікачі з тих сторін оповідають, що по повероті більшовики зруйнували пам'ятник, знищили гробівець і розкинули кости св. п. подружжя Прусаків. Звичайно, інакше не могло бути. І напевне при тому потерпіло дуже багато людей, які тим чи іншим способом виявили приязнь до поляглих. Москалі заборонили навіть уживати прізвищ тих героїв, назву села Слобідка Струсівська замінили на „Камінка” і взагалі намагаються всіми способами перекрутити і затерти цю видатну подію. Але люди потиху і вперто називають місце, де була колись хата Прусаків — „Прусаковою Могилою”, і, мабуть назва ця так і ввійде в історію та буде узаконена у вільній Україні. А покищо ми тут на еміграції, не спроможні нічого більшого зробити, згадаймо отже їх теплим словом і помолімся за спокій їхніх душ. Тих душ, що були *міцніші скелі!*

Marziale

"ЗА ЧЕСТЬ УКРАЇНИ"
на мішаний хор

мел. Д. Дзюбак
опр. І. Сон

І. За честь У-кра-ї-----ни і во-----лю сво-ю, він

The first system of the musical score is in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). It features a vocal line with lyrics and piano accompaniment on two staves. The lyrics are: "І. За честь У-кра-ї-----ни і во-----лю сво-ю, він".

встав на Сло-бід--ні з ка-та-----ми в бо-ю; хай ко--жен із

The second system continues the musical score. The lyrics are: "встав на Сло-бід--ні з ка-та-----ми в бо-ю; хай ко--жен із".

во--рогом бо-----реться так, як син У-кра-ї-----ни Ми-

The third system continues the musical score. The lyrics are: "во--рогом бо-----реться так, як син У-кра-ї-----ни Ми-".

1. хай-ло Пру-сак! Хай-сак!
2. хай-ло Пру-сак! Хай-сак!

The fourth system shows two endings. The first ending (1.) and second ending (2.) both have the lyrics: "хай-ло Пру-сак! Хай-сак!".

Д. Дзюбак

НА СПОГАД ПРО МИХАЙЛА ПРУСАКА

За честь України.

За честь України і волю свою
Він впав на Слобідці з катями в бою;
Хай кожен із ворогом бореться так,
Як син України Михайло Прусак!

Най слава лунає, Слобідко, тобі,
Про те, що синів віддала боротьбі,
За Тебе, Вітчизно, за Твій волі стяг
На стійці загинув Михайло Прусак.

Косив скорострілом московських катів,
Три дні і три ночі не спав і не їв;
За волю народу поляг наш козак —
Безсмертний навіки Михайло Прусак.

Могила з каміння висока Твоя
Там, де проповзла московська змія;
За Твій, Україно, несплямлений стяг —
Упала родина героїв — Прусак.

Лунай, пісне слави, над гори й моря,
Що вірна в боях Теробовля твоя
За волю теж буде боротися так,
Як наш непоборний Михайло Прусак!

